

Õigus- ja kohtusüsteemi areng

Ettekanne kohtunike täiskogul 8.veebbruaril 2013. aastal Tallinnas

Märt Rask

Riigikohtu esimees

Austatud justiitsminister!

Kallid külalised!

Head kolleegid!

1. On rõõm tõdeda, et meie kolleegid, kes on juba pensionile siirdunud, pole kohtusüsteemiga sidet kaotanud. Tänapäevasele täiskogule on registreerunud emeriitkohtunikud Anu Ernits, Tiit Jervan, Jaan Kartau, Maie Kram, Peeter Küttis, Vello Lahtvee, Natalja Losevtsova, Eda Murak, Poigo Nuuma, Jaano Odar, Jüri Paap, Uno Pender, Kartin Puhkason, Ene Randmäe, Ester Reimand, Mart Reino, Katrin Saar, Mai Saunanen, Sirje Tromp, Peeter Vaher, Triinu Vernik ja Viivi Villemson.

Tervitame väarikaid kolleege aplausiga!

Alustame ettekande traditsioonilistest rubriikidest. Kohtunikkonda iseloomustavad personaliandmed on täiskogu kaustades. Peatun vaid mõningatel aspektidel. Eelmisest täiskogust möödunud aasta jooksul on ametisse nimetatud seitse uut kohtunikku, neist üks halduskohtusse ja kuus maakohutusse. Mul on heameel teile esitleda: Tanel Saar – Tartu Halduskohtus; Mati Maksing – Harju Maakohus; Tambet Grauberg – Pärnu Maakohus; Marian Priks – Tartu Maakohus; Triin Uusen-Nacke – Tartu Maakohus, Triin on ka ainuke lisandunud kohtunik, kellel on doktorikraad; Astrid Asi – Viru Maakohus; Pille Aver – Viru Maakohus.

Edukat kohtunikukarjääri tegi Tiina Pappel, kes käesoleva aasta algusest asus Tallinna Halduskohtu kohtuniku kohalt Tartu Ringkonnakohtu kohtunikuks. Tartu Maakohutust siirdus Harju Maakohutusse Haide Rimmel ja Viru Maakohutust Tartu Maakohutusse Marge Tamme.

2. Eelmise aasta täiskogul olime sunnitud konstateerima, et nii Tartu Maakohutus kui ka Tartu Ringkonnakohtus täidavad juba pikemat aega esimehe kohustusi staažikad kohusetäitjad. Lõpuks on kohtuesimeeste saaga heade mõtete linnas lõppenud ja meil on võimalik edu, jõudu ja pealehakkamist soovida Tartu Ringkonnakohtu esimehele Kersti Kerstna-Vaksile, Tartu Maakohutuse esimehele Liivi Loidale, kelle alaline töökoht asub hoopiski Jõgeva kohtumajas, ja Tartu Halduskohtu uuele esimehele Tanel Saarele.

Tartu kohtumaja uueks juhiks sai Rutt Teeveer ja Narva kohtumaja uueks juhiks Innokenti Menšikov. Soovime jõudu tööle nii uutele kui ka vanadele kohtujuhtidele!

Eelmise aasta jooksul lahkusid kohtunikuametist Epp Haapsaar, Katrin Saar ja Viivi Villemson Harju Maakohutust ning Eva Levina Viru Maakohutust.

Vabasid kohtuniku ametikohti on hetkeseisuga 15 ja käimas on konkursid 10 vaba kohtuniku kohta täitmiseks.

3. Personaliteema lõpetuseks soovin vaid lisada, et viimase viie aastaga on kohtunike keskmine vanus suurenenud nelja aasta võrra ja on hetkel viiekümne aasta piiril. Lähemate aastate jooksul jõuab pensioniikka kolmandik või rohkem kohtunikonnast. Ees seisab ulatuslik põlvkonnavaetus, sest pensionile siirduvad 1990ndate esimesel poolel ametisse nimetatud kohtunikud. Süsteemi arengut projekteerides ei tohi seda tähelepanuta jätta. Arvan, et juba järgmine täiskogu peaks suutma analüüsile tuginedes sõnastada kohtusüsteemi personali valiku, arvestuse ja arenduse põhimõtted, mis ei konstateeriks nukrat hetkesaisu, vaid vaataks selge pilguga tulevikku. Loodan, et ka tänased arutelud toovad nii kohtunike kui ka kohtupersonali valiku ja arenduse küsimustesse suuremat selgust. Praegune n-ö peost suhu konkursside väljakuulutamise, ettevalmistusteenistuse ebaühtlane tase ja osas piirkondades vajaliku kvalifikatsiooniga juristide puudumine võib kiiremate personalimuudatuste tulpas hakata oluliselt takistama korrakohast õigusemõistmist. Olukorras, kus ühelt poolt kohtusüsteemi rahakott on jätkuvalt justiitsministri käes, konkursi väljakuulutamise kuni kohtunikukoha täitmiseni kulub kolmveerand aastat ja teiselt poolt kohtunikukandidaadi hindamisega tegeleb kohtunikukond, on tarvis leida ühised lähtekohad, et ka kiirete personalimuudatuste käigus õigusemõistmine sujuks.

4. Erinevalt eelmistest ettekannetest ei peatu ma distsiplinaarpraktil, sest selle kohta tehakse tänasel täiskogul eraldi ettekanne. Kriminaalvastutusele kohtunikke eelmise aasta jooksul ei võetud.

5. Tehes oma viimast ettekannet kohtunike täiskogule, pean kohe märkima, et mul pole kavas esitada koondaruannet kaheksa ja poole aastase ametisoleku aja kohta. Tõsi, sirvisin läbi eelmiste täiskogude materjalid ja ettekanded ning jõudsin järeldusele, et kõik jutud on räägitud. Midagi uut ja üllatuslikku, mis võiks kohtusüsteemi arengut toetada ja hoogustada, pole mul pakkuda. Palusin mõnedel Riigikohtu ametnikel, kes pikemat aega ametis olnud, lühidalt kirjeldada kohtusüsteemi viimaste aastate arenguid nende endi pilgu läbi. Panna kirja see, mis esimesena meelde tuleb. Kokku sai neljateistpunktiline memo, mis on kaustades praegusele ettekandele lisatud. Kordamata memos kirjeldatud arenguid, kinnitan teile, head kolleegid, et mul on rõõm sellest, et niigi läks.

Ilmselt on igasugused tagasivaated mingil määral subjektiivsed. On mida meenutada ja on mida unustada. Vaatamata aja kulgemisele on murekohad püsiva iseloomuga. Tervikliku kohtusüsteemi kui kolmanda võimuharu puudumine ja sellest välja kasvavad alateemad, nagu täitmata kohtunikukohad, kohtuametnike nappus ja nende palgad, õigusemõistmise ebanõistlik aeg, on kordunud aastast aastasse arengutendentse ilmutamata.

6. Arvan endiselt, et Riigikohtu esimees peab kohtusüsteemi arengut jälgima, juhtima, suunama – omama arenguvisioni vähemalt viis aastat ette. Ma ei tea, kas siin saalis viibib järgmine Riigikohtu esimees, kellele võiks edasi anda arusaama, et kohtusüsteemi areng võib toimuda üksnes sedavõrd mõõdukas tempos, et mitte keegi arengut ei märkaks. Kohtusüsteemi sisene, valitsev konservatiivne arusaam eelistab probleemiderohket stabiilsust neile muudatustele ja arengutele, mis võiks probleeme lahendada. On mõistetav, et kohtunikud, kes igapäevaselt ei puutu kokku õigusemõistmise korralduslike küsimustega, suhtuvad süsteemi arengusse leigelt. Kohtunik on sõltumatu, tal on oma töö ja tal ei ole ülemust. Ennekõike on iga kohtunik õigusemõistja, mitte süsteemi arendaja. On küsitav, kas kohtunik peab oma töölaua tagant nägema kogu kohtusüsteemi tervikpilti, kuid see ei saa olla küsitav kohtujuhtide jaoks. Kes on kohtujuhid? Kas justiitsministri käepikendused ministeeriumi allasutustes või mingilgi moel iseseisva võimuharu toimimise eest vastutavad isikud? Tihti tundub, et kohtujuht on omade juures võõras ja võõraste juures oma. Oleneb vaatenurgast. Ilmselt on just sellisest suhtumisest võimalik leida tõde selle kohta, miks uute kohtuesimeeste leidmine on olnud üsna vaearikas.

7. Vahekokkuvõttena soovin alla kriipsutada, et praeguse kohtusüsteemi, eelkõige kohtunikukonna valmisolek võtta vastutus õigusemõistmise korrakohase toimimise eest ja korraldada enesekorralduse põhimõtete alusel kolmanda võimuharu tööd on tagasihoidlik. Ei tundu olevat

seada kriitilist massi kohtunikonnast, kes enam ei tahaks leppida sellega, et nende tööelu korraldab täitevvõimu töömeetodeid ja põhimõtteid, rõhutan täitevvõimu töömeetodeid ja põhimõtteid rakendades Justiitsministeerium. Kohtud on kohtujuhtide üle tehtava järelevalve kaudu üha rohkem muutumas aruandekohustuslikuks mitte kohtuvõimu kui terviku, mitte näiteks kohtunike täiskogu, vaid täitevvõimu ees. Kes ise oma elu ei korralda, riskib sellega, et tema elu korraldavad teised.

8. Liikumine ühtse kohtusüsteemi suunas, mida võiks pidada põhiseaduslikuks kolmandaks võimuharuks ja mida iseloomustaks eelkõige laialdane enesekorraldusõiguse kasutamine, on aeglustunud, kui mitte sootuks peatunud. Eelviidatud memo punktis 2 äratoodud sündmuste kronoloogia dateerib enesekorraldusõiguse poole püüdlmise erinevad etapid alates 2005. aastast kuni lootuse kustumiseni 2011. aastal, mil kohtute seaduse eelnõu Riigikogu menetlusest välja langes. Viimased arengud on tõestanud, et pendel liigub selles suunas, mis tugevdab täitevvõimu osa kohtukorralduses. Eelmine justiitsminister kinnitas Riigikohtu esimehele, et õigusemõistmine kuulubki tema valitsemisalasse. Tegemist ei olnud sõnavääratusega, vaid selge poliitilise veendumusega. Selliste õiguspoliitiliste seisukohavõtude puhul tahaksin ma küsida, millise ministri valitsemisalasse kuulub Vabariigi President? Jättes iroonia kõrvale, tuleb tõdeda, et kohtute seadusega tegelemine oli Justiitsministeeriumi tööplaani kohaselt kavandatud 2014. aastasse, selle parlamendis arutamine peaks toimuma 2015. aastal ja jõustamine 2016. aastal. Teame, et 2015. aasta märtsis toimuvad Riigikogu valimised, mis omakorda viitab sellele, et võimulolev valitsuskolitsioon ei kavatse kohtusüsteemi arengu küsimustega seadusandlikul tasandil tegeleda. Minister kutsus läinud aasta 1. juunil kokku kohtukorralduse reformi ümarlaua, millest osavõtjatel oli võimalus veenduda, et valitsuskolitsiooni erinevad osalised ei ole suutnud kohtusüsteemi arengu küsimustes üksmeelt leida. Oleme korduvalt kuulnud üksikute juhtivpoliitikute, sh ka põhiseaduskomisjoni esimehe mõtteavaldusi, et kohtukorralduse reformimisega tuleb edasi minna, kuid ainult mõtteavaldusteks on need jäänud ja jäävadki, sest ka Riigikogus pole seda kriitilist massi otsustajaid, kelle arvates võiks kohtusüsteem olla täitevvõimust lahutatud. Julgen teha veelgi kaugemaleulatuvat järeldust, et Riigikogu praeguses koosseisus ei ole poliitilisi jõude, kes oleks valmis tunnustama kohtusüsteemi kolmanda võimuharuna ja aktsepteerima selle enesekorralduse õigust.

9. Vahekokkuvõtteks tuleb märkida, et ühelt poolt kohtunikonna konservatiivne alalhoidlikkus ja teatud mõttes kohtukorralduse eest vastutuse võtmisest hoidumine ning teiselt poolt valitsuse ja Riigikogu soovimatus arendada riigis iseseisvat ja sõltumatut kohtuvõimu – sellesisulise poliitilise tahte puudumine – annavad resultaadi, mis võimaldab täitevvõimul üha rohkem domineerida kohtusüsteemi arengu kujundajana. Puhumas on uued tuuled. Ei maksa imestada, kui näiteks kohtute seadusesse ilmuvad vargsi, kohtunikonnaga läbi arutamata, sätted, mis kohustavad kohtunikke perioodiliselt läbima atesteerimisi või perioodilisi hindamisi, sest nii soovib GRECO raport. Nimetatud raportil, mis üldjoontes tunnustab Eesti kohtusüsteemi arenguid, ma rohkem ei peatu, sest selle kohta tehakse täna eraldi ettekanne. Mind ei üllataks praeguste suundumuste juures isegi see, kui poliitiliste eesmärkide saavutamiseks, efektiivsuse tõstmiseks seatakse kohtute eelarveline rahastamine otsesõltuvusse läbivaadatud kohtuasjade arvust ja menetluskiirusest ning kohtujuhtidele hakatakse etteantud kriteeriumide täitmise alusel tulemustasu maksma. Sellisel juhul tuleks ka Riigikohtu esimees muuta aruandekohustuslikuks justiitsministri ees, sest „õigusemõistmine kuulub ju justiitsministri valitsemisalasse“. Ka nii oleks võimalik luua ühtne kohtusüsteem ja selle haldus, kui seda põhiseadust ees ei oleks.

10. Uute suundumuste üheks näiteks, kus kahetsusväärset domineerib raha, mitte õigusemõistmise eesmärgid, on nõndanimetatud kohtujuristi pilootprojekt. Algatuseks olgu öeldud, et põhimõtteliselt on tegemist igati toetamistvääri ettevõtmisega. KHN seda toetas. Kui eesmärgiks seatakse kohtuniku vabastamine n-ö tehnilise töö tegemisest, siis on see mõeldav üksnes kohtutele kvalifitseeritud tööjõu juurdeandmisega. Olen korduvalt toonitanud, et selle

raha eest, mis praegu kohtusüsteemi toimimiseks kulutatakse, ei ole võimalik oluliselt paremat õigusemõistmist saada. Põhimõtteliselt otsustas kohtujuristi instituudi loomise vajaduse kohtunike täiskogu juba 2007. aastal, võttes vastu kohtusüsteemi arengu põhimõtted. Praeguseks on kohtujuristi projekt kujunenud üheks kohtute seaduse eelnõust kui tervikust väljarebitud üksikprojektiks, mis esimeses järjekorras on omandanud poliitilise aktsiooni mõõtmed. Ka sellest pole lugu, sest eesmärgipüstitus on ju õige, kuid kriitikat väärrib selle projekti elluviimine, mida tehakse traditsioonilisi „jaga ja valitse“ meetodeid kasutades.

11. Tsiteerides ühiste kavatsuste protokollis tõhusama õigusemõistmise projekti elluviimiseks Harju Maakohtus: „Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2011 – 2015 punkti 16 „Õigusriigi ja õigussüsteemi toimivuse ning ärikeskkonna parandamine“ alapunkti b kohaselt tuleb arendada kohtusüsteemi sihiga muuta õigusemõistmine kodanikele kiiremaks ja odavamaks: kohtuasjade menetlus ei tohi üheski kohtuastmes üldreeglina kesta üle saja päeva;“. Vaevalt, et kellelgi süüvõlgetest on midagi selle vastu, et menetlus üheski kohtuastmes ei kehtaks üle saja päeva. On tõsi, et Harju Maakohtus on Eesti suurim kohus ja sealsed statistilised näitajad mõjutavad Eesti kohtusüsteemi keskmisi näitajaid kõige tugevamalt. Samal ajal on tõsi ka see, et Tallinn on Eesti tugevaim tõmbekeskus, kuhu on koondunud kvalifitseeritud tööjõud, kelle hulgast on võimalik valida parimaid tegijaid. Tallinnas on seda pilootprojekti kõige lihtsam, kui mitte ainuvõimalik ellu viia. Kui Harju Maakohtusse on kohtujuristi parema palga peale võimalik kandideerida Tallinna Ringkonnakohtu konsultantidel ja paljudel Tallinnas tegutsevatel juristidel, siis kes kandideerib Võru, Valga, Põlva või Narva kohtujuristi kohale? Me ei suuda neis paigus isegi oluliselt kõrgemalgalisi vabu kohtunikukohtasid täita. Kui Harju Maakohtus saavutatakse sajapäevaline keskmine menetlusaeg, siis tuleb küsida, mitu päeva kestab keskmine menetlus Tallinna Ringkonnakohtus, kui sealsed kõrge kvalifikatsiooniga konsultandid on lahkunud ja oluliselt madalama palga peale tuleb leida väljaõpetamata uued inimesed.

12. Mitte mingil tingimusel ei soovi ma kritiseerida Harju Maakohtu tegevust ja otsust kohtujuristi pilootprojekti pakkumine vastu võtta. Vastupidi, hoian kõigest hingest pöialt, et neil see ettevõtmine õnnestuks, kuid õigusemõistmine peab korralikult toimima kogu Eestis. Millist palka peab tulevikus maksma kohtujuristile Narvas, et noor kõrgesti kvalifitseeritud jurist Tallinnast sinna siirduks? Ma ei näe ka midagi halba selles, et Tallinna Ringkonnakohtu tublid konsultandid, tunnetades oma tööjõu hinda, kasutavad euroopalikku tööjõu vaba liikumise põhimõtet kohtusüsteemi sees. Aus ja avatud konkurss selgitab välja parimad. Konsultandile ei peagi „juured alla kasvama“. Halb on see, et poliitilise aktsioonina, mis põhiolemuselt on ju suunatud sellele, et tulevikus kohtusüsteemile pilootprojekti õnnestumise korral täiendavaid eelarvevahendeid saada, ei peeta silmas kohtusüsteemi kui terviku tasakaalustatud arengut. Kohtujuristi kui kohtuniku esimese abimehe instituudi loomine eeldab tõsiselt tööalaseid ümberkorraldusi, millest mitmeid ei saa teha seadusi muutmata. Kohtunik vajab kohanemisaega kas või selleks, et õppida oma ülesandeid delegerima, jäädes ikkagi vastutama kohtulahendi kvaliteedi eest. Minu arvates oleks mõistlikum olnud alustada kohtujuristi ametikohtade loomisega kõigis kohtutes proportsionaalselt, jälgides arenguid, parandades vigu, täpsustades kvalifikatsiooninõudeid ja tööülesandeid, vältides disproportsioonide teket palgakorralduses.

13. Probleemide ja vastuseta küsimuste rida võiks kohtujuristi teemal veel paar lehekülge jätkata, kuid sellest pole abi. Minu arvates oli suurim viga selles, et uue instituudi loomisel ei nähtud päevapoliitilistest eesmärkidest kaugemale, ei nähtud kohtusüsteemi kui tervikut ja ei arvestatud olukorraga, mis võib tekkida kvalifitseeritud juristide tööjõuturul nii Tallinnas kui ka teistes Eestimaa paigus. Fakt on see, et täitevvõimule omaste juhtimismeetoditega, mis võivad tuua edu n-ö projektipõhises halduses, nagu ühiste kavatsuste protokollide alusel ühekordsete rahasüstide tegemine, ressursside jaotamine pilootprojektide alusel ja sõltuvust tekitavate tulemustasude maksmine ei sobi õigusemõistmisesse. Kohtusüsteem vajab üle-eestilist stabiilset ja tasakaalustatud arengut. Kui kohtujuristi pilootprojekt Harju Maakohtus ei õnnestu, siis ei ole ka

erilisi väljavaateid selle õnnestumiseks Virus või Valgas ja nii nagu mina sellest aru olen saanud, kaovad Harju ebaõnnestumise korral ka väljavaated kogu kohtusüsteemi täiendavaks rahastamiseks. Kas siis lastakse kõrgepalgalised kohtujuristid lahti ja asutakse jälle ainult kokkuhoiule suunatud „isemajandavat“ kohtusüsteemi looma, nagu see mõne aasta eest riigilõivude tõstmise tuhinas kippus välja kukkuma? Kohtusüsteemis ei ole võimalik ka suure rahaga saavutada lühikese ajaga hüppelist menetlustähtaegade lühenemist, mida tahetakse poliitilise saavutusena presenteerida. Minu praegune kriitika on ühelt poolt tagantjärele tarkus ja teiselt poolt tulevikuhirmude väljendus, mis kõik võib veel juhtuda. Paraku tuleb valitud tee edukalt lõpuni käia, et kohtujuristi pilootprojekt õnnestuks ja sellest saadud kogemus oleks rakendatav kogu kohtusüsteemis.

14. Ollakse mures, et kohtusüsteemis tehtavaid muudatusi ei arutata piisavalt läbi kohtunikega. Korduvalt on seda muret väljendanud kohtunike ühingu juhatus. Omamata täit ettekujutust Justiitsministeeriumi praegusest juhtimisstiilist, saan väljendada üksnes KHN-is kujunenud muljetele tuginevat veendumust, et viimasel paaril aastal ei tegelenud kohtuhalduse üldjuhtimisega mitte minister, vaid kohtute asekanstler. Järelikult oleks pidanud asekanstler Marko Aavik oma ideid ja projekte kohtunikele rohkem tutvustama ja neid kohtunikega läbi arutama. Tuleb mõista seda, et asekanstler on kõrge haldusametnik. Halduses eksisteerib alluvussuhe ja käsuliin. Ülemus on targem kui alluv. Ülemus otsustab ja vastutab. Ülemuse käes on raha. Ilmselt kohtuhalduses ei peaks see nii olema, kuid paraku eksivad need kohtunikud, kes arvavad, et ka kohtuhalduse ja kohtusüsteemi kujundamise küsimustes neil ülemust ei ole. Kohtusüsteemi tegelik juht on asekanstler Marko Aavik, kelle heast tahtest sõltub, kas ja mis ulatuses ta peab vajalikuks oma haldusplaane ja projekte kohtunikonnaga läbi arutada. Asekanstlerile pole midagi ette heita, sest ta juhib oma valdkonda samasuguste haldusmeetoditega, nagu juhitakse politseid või vanglate süsteemi. Hoopis iseküsimus on selles, kas sellised meetodid sobivad kohtuhaldusesse. Arvan, et asekanstler Marko Aavik on teinud oma tööd südame ja kirega, võtnud vastutuse. On näidanud kindlakäelist kohtuhalduse juhtimist ja mida kindlakäelisemalt ta seda edaspidi teeb, seda kiiremini saab suurem osa kohtunikest aru, et, Marko, sa oled valel teel. Kohtunikud peab võtma vastutuse kohtusüsteemi arendamise eest, mitte lootma sellele, et nendega rohkem aru peetakse. Mitte tõmbuma kaitsepositsioonile oma isikliku sõltumatuse kaitseks, nagu on ühes tänases dokumendiprojektis kirjas.

15. Kuigi kohtusüsteemi terviklikkuse ja iseseisvuse püüdlused on vaibunud ning arengud peatunud, nagu eespool mainisin, ei tähenda see seda, et süsteemi puudutavaid muudatusi ei toimuks. Kui süsteem ennast ise ei muuda, siis muudetakse seda väljastpoolt, luba küsimata. Kõigepealt ühtlustati kohtunike puhkused teiste avalike teenistujatega; sellele järgnes ametipensionite maksmise lõpetamine neile, kes sisenevad kohtusüsteemi alates 1.juulist 2013. Need on olulised muudatused, mida siinkõneleja ei saa maha vaikida.

16. Alates 2002. aastast loodi kohtunikele Riigikogu liikmetega võrreldav palgaastmestik ja selle juurde tugevad sotsiaalsed tagatised, mille hulka kuulusid nii pikendatud puhkus kui ka ametipension. Vabadele kohtunikukohtadele kandideerisid kuni 2008. aastani, mil kohtunike palkasid kärbiti, mitu inimest ühele kohale. Teise astme kohtu kohtuniku koha konkursside tipptulemus oli kümme kandidaati ühele kohale. Pärast 2008. aastat on kohtunikukonkursid olnud nõrgemad ja mitmed konkursid on luhtunud. Raskusi on kohtunikukandidaatide leidmisega, rääkimata sellest, et Riigikohtu üldkogu saaks valida kohtunikke üksnes parimate teadmiste ja kutseoskustega, kõrgete kõlbeliste omadustega inimeste hulgast. Ilmselt tähtsaim sellest 2002. aasta palga ja sotsiaaltagatiste paketist oli tippjuristide tööjõuturu nõuetele vastav konkurentsivõimeline palk, mille kärpimine 2008. aastal avaldas tuntavalt negatiivset mõju kohtunikuks pürgijatele. Palka ei saa vaadelda lahus ametialastest piirangutest, mis jäid sama rangeteks, kuid see on eraldi teema, millel ma ei peatu.

17. Palgad, pensionid, puhkused võivad ühelt poolt tunduda mingi grupi privileegina, kuid teiselt poolt on need kõik tööjõuturu meetmed, mida kasutatakse nii era- kui ka avalikus sektoris, sh ka kohtusüsteemis. On ilmselt ühekülgne rääkida palgast või pensionist kui kõige kaalukamatest kohtuniku sõltumatuse tagatistest. Seepärast püüan peatuda nende meetmete teistel aspektidel, lähtudes kohtusüsteemi, mitte üksikkohtuniku vajadustest.

18. Kõigepealt puhkused. Kohtunik korraldab oma tööd iseseisvalt, mis tähendab seda, et range töö- ja puhkeaja piiritlemine on sama raske kui Riigikogu liikmetel. Riigikogu liikmetel ei ole puhkust, vaid istungitevahelised ajad. Usaldades kohtunikke, kes saavad oma töö planeerimisega kaheldamatult hakkama, ei ole mõistlik teha kohtunikest haldusametnikke, kelle puhkuse kasutamist ülemus kontrollib. Kohtusisene töökorraldus ja kollegiaalsus on need mõõdupuud, mille järgi peaks iga kohus olema võimeline oma puhkusepäevad korraldama nii, et see ei häiriks õigusemõistmist. Lihtne matemaatika, mille kohaselt kohtunike puhkuse lühendamise näiliselt võideti juurde teatud arv töötunde õigusemõistmise tõhustamiseks, ei hakka ilmselt toimima. Pigem on oht selles, et lühikese puhkuse tõttu hakkavad kohtunikud rohkem haigestuma, mis pikendab veelgi planeerimata töölt kõrvalejäämise päevi, mis omakorda häirib tõsiselt õigusemõistmist. Mõistlik oleks, tuginedes kohtuvõimu enesekorraldusõigusele, määrata seaduse tasandil mingi päevade arv aastas, mil kohtunik ei pea tegelema kutsetööga, ja jätta selle praktiline realiseerimine ning järelevalve kohtusüsteemi vastutusele.

19. Pensionid. Tulevastele Riigikogu liikmetele lõpetati avalikkuse survele ametipensionite maksmine kümme aastat tagasi. Järgmistele õiguskantsleritele ning riigikontrolöridele ei maksta ametipensione. Tulevastele kohtunikele ei maksta ametipensione alates käesoleva aasta 1.juulist. Tegemist on suundumusega, millele on üsna raske kiiresti vananevas ja väheneva rahvastikuga riigis vastu vaielda. Ametipension on olemuselt teenistusaja jooksul välja maksmata jäänud palk. On üsna raske õpetajate ja arstide streikide taustal, võttes arvesse seda, et 1. juulist põhimõtteliselt taastatakse kohtunikele majanduskriisieelne palgatase, argumenteerida, et kohtunike madala palga tõttu tuleks ametipensionite maksmist jätkata. Püüdes moodustada võrdlusgrupe, on kohtunikele ilmselt kõige lähedasem grupp Riigikogu liikmed, kellele, nagu mainitud, ametipensione ei maksta. Jättes siinkohal minevikust võetud argumendid kõrvale, püüan pilku heita tulevikku, prognoosida, milliseks võiks kujuneda kohtunike korpus ilma ametipensionilootuseta. On selge, et praegu ametis olevaid kohtunikke ametipensionite maksmise lõpetamine olulisel määral ei puuduta. Muidugi võime olla solidaarsed tulevikus ametisse nimetatavate kohtunikega ja püüda põhjendada seda, kui vajalik on ametipension kohtuniku sõltumatuse tagatisena, kuid avalikkuse poole pöördudes peaksime arvestama ka sellega, kas avalikkus meid mõistab.

20. Nagu juba eespool mainitud peavad kohtuniku palk ja sotsiaaltagatised olema proportsiooniliselt temale esitatavate nõudmiste ja piirangutega. Valimaks kohtunikeks parimatest parimaid juriste, peab see priimuse esimeses järjekorras tahtma kohtuniku tööd teha. Kui töö ei meeldi ja riik pole suutnud luua väarikat töökeskkonda, ei ole mitte mingisuguse palga ega pensioniga võimalik noori kohtunikuametisse ahvatleda. Julgen arvata, et kuni 35.–40. eluaastani väga paljud inimesed pensioni peale ei mõtle, millest võib teha prognoosi, et ilma ametipensionita kohtuniku kohale soovivad kandideerida nooremad inimesed, kellel elukogemuste pagas alles õhuke.

21. Õiguskomisjoni esimees Marko Pomerants on väljendanud mõtet, et ka kaitseväelastele ja kõigile teistele mundrikandjatele on võimalik ametipensionite maksmine probleemideta lõpetada. Võimalik, et tal on õigus, kuid probleem ei peitu pensionis kui sellises, vaid selles, kas riik suudab ilma ametipensionilise kindlustuseta, mitte midagi asemele andmata, täita vajalikud ametikohad riigi funktsioonide täitmiseks. Kohtunikuks saamine peab olema ihaldusväärne nii ameti prestiiži kui ka palga ja sotsiaalsete tagatiste poolest ka vanaduse päevil. Nõustun sellega, et ametipension on väike killuke kohtuniku kui otsustaja kindlustundest, mille puudumine võib häirida tema

sõltumatust. Probleemi põhisisu ei seisne selles, et konkreetselt kohtunikult on ära võetud ametipension kui tema privileeg, vaid selles, kas ilma selle privileegita suudab riik komplekteerida parima kohtunike korpuse. Siinjuures ei maksaks välistada võimalikke arenguid kolmesambalise pensionisüsteemi täiustamiseks, mis arvestaks kohtuniku töö iseärasustega ja toodaks suuremat kindlustunnet, sõltumatust. Milliseks kujunevad muudatuste tagajärjed, näitavad juba järgmise aasta kohtunikukonkursid.

22. Kuigi probleeme, millel tahaks peatuda, on veel, annan endale aru, et sellisel juhul hakkaksin ma ennast tsiteerima ja kordama. Minu jutud on räägitud ka tänaseks.

Lõpetuseks tahaksin paluda andeks kõigilt neilt, kelle vastu võisin Riigikohtu esimehena tahtmatult olla ülekohtune, võisin kedagi solvata või kedagi mitte mõista. Oleme ikka sõbrad edasi!

Säiligu kohtutes kollegiaalsus, austus ja lugupidamine kõigi inimeste vastu!

Soovin, et õigusemõistmine säilitaks oma autoriteedi ja väarikuse, et kohtupidamist ei pandaks laulu sisse. Et kunagi ei tahaks laulu „Kui halb on olla kohtunik“, nagu eestlaste kohta laulsid tujurikkujad aastavahetusel.

Edu teile, head kolleegid!